

ДО ПИТАННЯ ПРО КОНСЕРВАЦІЮ МАЛОПРОДУКТИВНИХ ТА ДЕГРАДОВАНИХ ЗЕМЕЛЬ

Т.П. Легенька, аспірант

Житомирський національний агроекологічний університет

Розглянуто ступінь сільськогосподарського освоєння території Житомирської області, подано оцінку екологічного навантаження на землі сільськогосподарського призначення. Дослідження присвячено розробці науково-методичних підходів і практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності використання земельних угідь.

Ключові слова: *консервація земель, малопродуктивні, деградовані землі, раціональне використання земель.*

Постановка проблеми. Географічне розташування Житомирської області і особливості її природно-ресурсного потенціалу зумовляють провідну роль земельного фонду як найголовнішого природного багатства. Проте незбалансоване антропогенне навантаження на земельні ресурси досягло розмірів, за якими вбачаються катастрофічні наслідки для всієї системи природокористування. Серед факторів, що дестабілізують екологічну ситуацію, найголовнішими є високий рівень сільськогосподарського освоєння, зокрема розораність території. Для ведення сільського господарства використовується 52,8% усіх земель, при цьому під ріллею знаходиться 40,5%, багаторічними насадженнями – 0,8%, сіножатями – 4,9%, пасовищами – 6,6% [6].

Надмірне розширення площі ріллі за рахунок схилових земель призвело до порушення екологічно збалансованого співвідношення площі ріллі, лук, лісів, водойм, а це негативно позначилося на стійкості агроландшафтів. Найзагрозливіші явища спостерігаються в ґрунтового покриві області, де від ерозії, забруднення хімічними речовинами й промисловими викидами, неправильної агротехніки, відкритих розробок корисних копалин і будівельної сировини деградовані й не використовуються значні площі продуктивних земель. Отже,

фактично за таких умов проблема використання сільськогосподарських угідь набуває особливого значення.

Стан вивчення проблеми. Вирішення проблеми зменшення сільськогосподарського освоєння, і насамперед розораності земельного фонду висвітлено в наукових працях провідних науковців та практиків С. Булигіна, С. Волкова, В. Будзяка, В. Горланчука, Д. Добряка, П. Казьміра, Л. Новаковського, А. Сохничя, В. Трегобчука, А. Третяка та ін. Разом з тим питання щодо використання малопродуктивних і деградованих земель залишається недостатньо вивченим.

Завдання дослідження. У структурі земельного фонду Житомирської області значні площі припадають на ґрунти, які характеризуються незадовільними властивостями (змиті, дефльовані, перезволожені, заболочені тощо), що зумовлено антропогенними факторами, а також негативними природними особливостями. Це малопродуктивні й деградовані землі. Для їх раціонального використання необхідно здійснити організаційно-господарські, меліоративні, агротехнічні та агрономічні заходи.

Завданням дослідження є визначити площі малопродуктивних і деградованих земель Житомирської області відповідно до запропонованих критеріїв й обґрунтувати екологічно доцільні та економічно прийнятні напрями їх використання.

Результати дослідження. Одним із напрямів раціонального використання і збереження таких ґрунтів є їх консервація. Її суть полягає у створенні умов для відновлення родючості деградованих ґрунтів та захисту їх від негативних процесів. Консервація – це виведення зі складу ріллі земельних ділянок із сильно еродованими малопродуктивними ґрунтами з наступним їх використанням під постійне залуження (включаючи природне), заліснення, створення рекреаційних і водоохоронних зон, а також з іншою природоохоронною метою [5]. Консервацію поділяють на консервацію-реабілітацію та консервацію-трансформацію. При консервації-реабілітації орні землі після певного періоду вилучення з інтенсивного ви-

користання при відновленні показників властивостей ґрунтів повертаються до попереднього використання. У другому випадку деградовані і малопродуктивні ґрунти необоротно вилучаються з ріллі [1]. Насамперед консервації мають підлягати найбільш деградовані орні землі, використання яких призводить до відчутних негативних екологічних та економічних наслідків. Показники, що характеризують ґрунтові властивості, які зумовляють необхідність консервації земель, визначено в свій час відділом земельного кадастру Головного управління Держкомзему в Житомирській області.

Залежно від специфіки деградованості земель можна запропонувати такі напрями консервації земель для подальшого використання:

1. Ґрунти легкого механічного складу (26,3 тис. га). Екологічна небезпека використання у складі орних земель піщаних й глинисто-піщаних ґрунтів полягає у тому, що вони є постійними «вогнищами» дефляції. З екологічної точки зору їх використання недоцільне для вирощування сільськогосподарських культур внаслідок низької окупності затрат та збитковості. Консервація вимагає їх виключення зі складу сільськогосподарських угідь і проведення заліснення.

2. Змитість. Площа середньо- та сильно-змитих і розмитих ґрунтів разом з виходами ґрунтоутворюючих і підстилаючих порід в області складає 10,9 тис. га. Найпорушеніші землі з виходами, розмиті і сильно змиті ґрунти передбачено вилучати зі складу орних земель з подальшим залуженням та використанням під лукопасовищні угіддя з нормованим випасом худоби або залісненням. Залуженню підлягають також середньозмиті ґрунти на складних схилах крутизною більше 50 градусів. Залуженню (тимчасовій консервації) підлягають й інші площі середньо змитих ґрунтів, які через певний час можуть бути повернуті до складу орних земель (при відновленні характерних для даного ґрунту модельних показників та еколого безпечному використанні). Враховуючи крайню

ерозійну небезпеку цих ґрунтів, їх поверхню слід постійно захищати рослинним покривом.

3. Дефльованість. Середньо – і сильно засолені, переважно напівгідроморфні ґрунти ренатуралізуються, тобто повертаються у природний стан без втручання людини.

4. Перезволоженість і заболоченість. До цих земель належать лучні й дернові сильноглейові ґрунти, а також мінеральні й органогенні болотні ґрунти природного походження, вторинно-підтоплені ґрунти загальною площею 56,5 тис. га. Ці землі в більшості випадків мають бути природно ренатуралізовані, оскільки високе зволоження дає їм змогу швидко заростати природною флорою.

5. Болотні мінеральні й органогенні неглибокі осушені ґрунти. Їх загальна площа складає 11,5 тис. га. З екологічної точки зору ці земельні ділянки доцільно використовувати як сіножаті [2; 4].

З огляду на екологічну доцільність потрібно оптимізувати структуру ґрунтового покриву лукопасовищних угідь. На тих же засадах, що були використані для орних земель, перерозподілено ґрунти легкого механічного складу, які відводяться під ліс. Це стосується насамперед пасовищ, оскільки випасання худоби на таких ґрунтах часто призводить до деградації рослинного покриву, руйнування і навіть до повного знищення дернини. Незахищена рослинністю ґрунтова поверхня стає осередком дефляції. Разом із тим у складі сіножатей знаходяться ґрунти, які краще використовувати під пасовища. Продуктивність їх невисока. Обсяги консервації цих ґрунтів за видами деградації в цілому в області наведено в табл.

Дані таблиці характеризують можливі підходи відновлення родючості деградованих ґрунтів та їх захисту від негативних процесів. Реалізація запропонованих заходів щодо консервації малопродуктивних та деградованих ґрунтів орних земель та трансформації лукопасовищних угідь дозволить згодом отримати екологічно оптимізовану структуру земельного фонду Житомирської області.

Площа земель, що підлягає консервації в Житомирській області

Види деградації	Необхідно консервувати									
	Всього			реабілітація, га/% (до гр. 2)	всього	у тому числі				
	га	% до площі консервації	% до площі по області			сіно-жаті	пасовища	ліс	регенерація	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Легкий механічний склад	26271	22,4	2,2	-	26271/100,0	27/0,1	120/0,5	26124/99,4	-	-
Скелетність	10133	8,7	0,8	277/2,7	9856/97,3	341/3,4	6846/67,6	91/0,9	2578/25,4	-
Змитість	10890	9,3	0,9	8387/77,0	2503/23,0	1	22,6	12/0,1	27/0,3	-
Дефльованість	1849	1,6	0,2	-	1849/100,0	-	-	1849/100,0	-	-
Перезволоженість і заболоченість	56484	48,2	4,7	9611/17,0	46873/83,0	8956/15,8	37815/67,0	-	102/0,2	-
Болотні мінеральні і органічні неглибокі осушені ґрунти	11504	9,8	1,0	-	11504/100,0	11504/100,0	-	-	-	-
Усього орних земель, що підлягають консервації	11711	100,0	3,9	18275/15,6	98856/84,4	20829/17,8	47244/40,3	28076/24,0	2707/2,3	-

Джерело: розраховано за даними Житомирського Інституту землеустрою

За даними Житомирського інституту землеустрою, сільськогосподарське освоєння області має скласти 49,8%, розораність – 33,7%. Водночас збільшиться питома вага територій з постійним рослинним покривом: сіножатей – з 4,9 % до 7,8 %, пасовищ з 6,6% до 7,4%, лісів – з 35,0% до 36,3%. За рахунок ґрунтів, які відводяться під регенерацію, збільшиться площа боліт з 2,7% до 2,8% [6]. Урізноманітнення агроландшафту природними екосистемами збільшить біоту, підвищить його стійкість до деградації. Позитивне функціонування агро-екосистем у регіонах з високим рівнем освоєння ґрунтового покриву забезпечуватиметься за умови створення відповідної екологічної рівноваги або дотримання еколого-лімітуючих рівнів у сільськогосподарському виробництві.

Висновки

1. Консервація малопродуктивних ґрунтів, враховуючи напрями їх використання, вирішить питання не тільки охорони та збереження родючості цих земель, але зможе дати й певний економічний ефект.

2. Здійснення трансформації орних земель, які знаходяться в кризовому та катастрофічному стані, дозволить одержати оптимізовану структуру земельних угідь, створивши екологічно стійкі високопродуктивні агроландшафти.

В подальших дослідженнях слід акцентувати увагу на еколого-економічній оптимізації землекористування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Канаш О.П. Консервація деградованих і малопродуктивних земель, як один з основних заходів щодо оптимізації землекористування / О. П. Канаш // Генеза, географія та екологія ґрунтів. — Львів, 1999.

2. Кілочко В. М. Удосконалення грошової оцінки земель в Україні / В.М. Кілочко. — К., 1995.

3. Пшоняк Д. І. Еколого-економічна оцінка рівня сільськогосподарського освоєння Житомирської області / Д. І. Пшоняк // Вісник Державного агро-екологічного університету. — 2005. — № 2.

4. Розробка територіально-інформаційної бази для оптимізації структури сільськогосподарських угідь як одного з основних чинників переходу від затратно- до ресурсно- та енергозберігаючого використання // Тернопільський інститут землеустрою: Звіт про НДР (заключний). Додаток № 2. — 1999

5. Словник-довідник по агроекології / під ред. Жарінова В. І., Довганя С. В. — К., 2001.

6. Статистично-річний звіт форми 6-зем, 2-зем Головного управління Дердкомзему в Житомирській області, 2009.